

„Hlavním úkolem bude ukazovat hrdiny naší doby, zobrazit ideově vyspělé a socialisticky uvědomělé představitele našeho pracujícího lidu, úderníky z řad mládeže, konkrétní, živé příklady nových dětí, budoucích budovatelů socialismu. Je třeba pravdivě a historicky konkrétně zobrazit v uměleckých dílech současnou živou společenskou skutečnost, zachytit revoluční proměnu, která se odehrává ve vědomí našeho lidu a v uspořádání života naší společnosti, zpodobit podstatné stránky nového tvůrčího světa, který se u nás rodí, roste a sílí [...]“⁴⁶⁹

O vytvoření takovéto nové literatury a pohádky pro děti, jakou požadoval Josef Šlajer v poúnorové *Štěpnici*, se pokoušeli výrazně levicově a komunisticky orientovaní autoři už dávno před rokem 1948.

Vznikaly tak rovněž autorské pohádky s nepopíratelnou a nepopíranou ideologickou notou, tu méně ostře, tu příměji propagovali někteří autoři touto cestou své přesvědčení nejen o nutných změnách v sociální oblasti (bolestnost sociální otázky se za první republiky i v letech čtyřicátých promítá do literatury všeobecně jako jeden z dobově charakteristických rysů), ale i o cestě, jíž je jich třeba dosáhnout – o revoluci, třídním boji, třídní nesnášenlivosti a nesmiřitelnosti. Do marxisticko-leninsky orientovaných pohádek vstupuje nenávisť; v ni deformovala přirozená touha po spravedlnosti, jež je v pohádce doma. Tyto pohádky mnohdy vůbec přestávají být plnokrevnými pohádkami z hlediska žánrového, mění se v alegorii, jinotajnou povídku či přímo do vnějškově užitých pohádkových znaků zaobalenou průhlednou agitku.

A děje se tak dávno před únorem 1948, v desátých, dvacátých nebo třicátých letech; můžeme připomenout například některé texty Marie Majerové⁴⁷⁰ a Heleny Malířové⁴⁷¹. Obě tyto autorky vtělují do svých pohádek přímé výzvy k revoluci a výrazy odporu a odsudku kapitalismu, někdy adresované dětem zcela explicitně ústy vyprávěče: „*Jest na vás, děti, aby došlo jednou k takovému vítěznému povstání, o jakém se povídá v této*

469 ŠLAJER, J. Literatura pro děti a mládež jako prostředek socialistické výchovy. *Štěpnice*, 1948/1949, roč. 2, č. 4/5, s. 51.

470 Za příklad může sloužit už třeba pohádka, kterou Majerová zakončila svůj výbor z pohádek, či lépe řečeno pohádek a pohádkám podle mínění editorky blízkých textů *Žlatý pramen* (vydaný v Praze 1918), O Maryně Poselkyni, v němž je vedle silného protiválečného přízvuku vyslovena výzva ke komunistické revoluci. (Obecně byl ovšem *Žlatý pramen* zajímavým edičním počinem, který ač není tak zdařilý jako Čapkovy *Nůše pohádek*, snese s nimi srovnání. Jde o jakýsi průřez od začátku století devatenáctého – zařazena je i ukázka z Lindovy *Žáře nad pohanstvem* – až po současníky – Václava Říhu-Tilleho, Mahena, Trýba, Růženu Jesenskou atd.).

471 Za připomenutí jistě stojí ještě přinejmenším pohádky Jiřího Wolkra, umělecky práce Majerové i Malířové převyšující.

pohádce.“⁴⁷² Jindy využívající některou z hlavních postav: „Musíš mít i chuť k boji o život! A úctu k sobě a k své práci! A opovržení k lenochům, kteří jsou na světě zbyteční. Celý svět je dílem rukou pracujících!“⁴⁷³

U Malířové dokonce splývá pohádka se snem zrajícím v čin – násilnou změnu vládnoucího společenského řádu:

„Na světě mezi lidmi děly se veliké události; všude se bouřili chudí proti bohatým, otroci proti pánům. Na východě zaplanula veliká rudá záře a z ní vstal obrovský zjev. Muž svalnatého těla, větší než obr, s jasným čelem, s leskem sebevědomí v zraku. Ale obr tu stál němý a bez hnutí, byl pouze myšlenkou, byl Pohádkou, nebyl činem.

Byl to Dělník, hrdina nové doby, bojovník za svobodu nejen svou, ale celého lidstva. Kolem něho shrnuly se zástupy: obři i trpaslíci, Paleček, ježibaba, děti z perníkové chaloupky, Karkulka, Popelka, hloupý Honza, zakletý princ, mořský král, víly, rusalky. Všichni čekali, jaká to nová pohádka oživne v postavě obra v rudé záři východu.“⁴⁷⁴

Právě v takovýchto pohádkových agitkách⁴⁷⁵ opakovaně narazíme na jedny z prvních „antipohádek“, přímo popírajících východiska i závěry pohádky lidové, třeba Šípkové Růženky:

„Tuhletu čeládku mám budít k novému životu? Minulé století? Copářství? Panskou zpupnost a pokoru poddanství? Ne!“

Před princeznou se na okamžik zarazil.

[...]

Již se skláněl, aby políbil růžová ústa zakleté princezny – vtom dolehl k němu zvenčí hluk mnoha tisíců kroků a zpěv, oslavující vítězství nové doby nad minulostí.

„Ne!“ vykřikl. „Neprobudím tě, princezno, bytosti lenošná, rozmarná, zbytečná na světě, škodlivá světu! Nedám se zlákat tvou bezduchou krásou! Tam venku – tam venku je dívka, kterou políbím, ta nespí a její krása je zdravá a živoucí! Tě je světu třeba!“

A prchal z věže, prchal ze zámku, z opojné vůně růží, ze světa sto let starého a spícího.

Vyběhl ven, na volné prostranství, mezi zástupy, které oslavovaly vítězství Činu a Práce.“⁴⁷⁶

472 MALÍŘOVÁ, H. *Pohádky Heleny Malířové*. Praha: SNDK, 1953. Z rodu královského, s. 46.

473 MALÍŘOVÁ, H. *Pod kaštanem*. Praha: Československá grafická Unie, 1934. Zrcadlo a kořenáč, s. 50.

474 MALÍŘOVÁ, H. *Pohádky Heleny Malířové*. Tábor v máji, s. 10.

475 Malířová neváhá občas použít ani agitační říkanky, třeba v Palečkovi hrdinovi: „Už není krále a není pánů, / ať žije Paleček, ten jim dal ránu!“ (*Pod kaštanem*, s. 63.)

476 MALÍŘOVÁ H. *Pohádky Heleny Malířové*. Šípková Růženka, s. 20. Helena Malířová v této pohádce – a nejen v ní (viz např. též Vánoční pohádku, tamtéž) – dochází tak daleko, že trestána je nespravedlivě i nevinnost, a to jen kvůli své příslušnosti k „nesprávné straně“.

Se směřováním k „novému světu“ se pojí i ostré tóny protináboženské.

Pohádky Marie Majerové a zvláště Heleny Malířové zároveň trpí značnými uměleckými nedostatky (i v tom jako by došlo k předznamenání toho, jak bude z většiny vypadat „nová“, marxistická pohádka po únoru 1948), vyprávění s prvotním záměrem přesvědčit a poučit čtenáře je prostoupeno zhusta nezvládnutým revolučním patosem, zvláště Malířová se nedokázala vyvarovat ani pokleslého sentimentu⁴⁷⁷. Zapadají tak do skupiny těch knížek první republiky, které zcela jasně odkazují k překonávanému typu utilitaristicky pojaté literatury pro děti, která se vzdává estetické funkce ve prospěch didaxe.

V oblasti komunisticky orientované, v podstatě socialistickorealisticke pohádky nedochází ani ve čtyřicátých letech, kdy má po Únoru prožít svůj rozkvět a posléze pád, k uměleckému přerodu, k jejímu zařazení mezi v pravém slova smyslu moderní texty literatury pro děti a mládež.

Pro její život v letech čtyřicátých je důležitý freyovský přístup projevený v *Boji o pohádku*, který socialistickorealisticke pohádce v mnohém velice vyhovuje. (Odvozuje se od přecenění racionalismu, podcenění umění a síly imaginace – a v době předúnorové z neschopnosti náležitě se literárněkriticky vyrovnat s komerční literaturou.) Po Únoru boj o pohádku vrcholí, zpočátku triumfuje freyovský přístup a vzniká řada „nových“ pohádek, v nichž je nedostatek opravdového uměleckého činu, poezie a imaginace nahrazován racionalistickým popíráním tradic, vychvalováním pokroku, pochopitelně nyní komunistického, a pěstováním zášti k třídnímu nepříteli. Typ pohádky autorské čerpající výrazně z tradičních zdrojů není příliš žádoucí:

„Je [...] opravdu nejvyšší čas, aby spisovatelé pro děti přestali psát umělé pohádky s touto starou tematikou, nedají-li pohádce výběrem a uspořádáním motivů nový smysl např. tím, že dají tradiční tematice novou podobu, nový ideový smysl odrazem některé z aktuálních otázek současného života.

[...] Kromě toho potřebujeme pro děti nové pohádky, ve kterých by byla fantazie primitivní a folklorního člověka [...] nahrazena fantazií dnešního pracujícího člověka budujícího socialismus. [...] V moderních socialistických pohádkách se může dobře uplatnit opravdu plodná a tvořivá fantazie, která by např. pronikla hluboko k zákonitostem a tendencím vývoje soudobé skutečnosti, a odhalila nescíslné možnosti dalšího ovládnutí přírodních sil a živlů pracujícím člověkem, vyzbrojeným všemi prostředky současné techniky, a která by tak vytvářela a zobrazovala divy a hodnoty, dnes ještě neviděné a netušené.“⁴⁷⁸

477 Zmiňovanou polohu však většinou lépe dokumentují ty z jejich pohádek, které mezi „revoluční agitky“ nepatří, například konvenčním, ba pokleslým dětským textům 19. století značně blízká titulní povídka knihy *Pod kaštanem* aj.

478 ŠLAJER, J. Citovaná stať, s. 53–54.

Pohádka se má stát především pomocnicí ve výchově „nového“ člověka. Prostředkem politické propagandy. Umělecké hodnoty přestávají být důležité:

„[...] *Není sporu o tom, že v dohledné době bude třeba přehodnotit vše, co zveme historií naší tvorby pro mládež, přehodnotit z nového, socialistického stanoviska. [...]*

Bývali jsme ochotni koncendovat dílo ideově ne zcela jasné pro jeho estetické hodnoty.

[...]

Jaká to mají být díla?

Díla, vedená především ideou. To znamená díla, jejichž tvůrci jsou přesvědčenými socialisty a – nebojme se toho slova – i komunisty, marx-leninisty, kteří vědí, jaký obrovský význam má umění pro mládež na konzumenty a kteří vědomě, ze své nejuvnitřnější podstaty budou vytvářet díla, vedoucí naše děti a mládež nejenom ke krásnu, ale především k socialistickému uvědomění. Díla, která např. především vysoko vyzdvihnou ideje tvůrčí práce, dělnosti, kolektivnosti, lásky k vlasti, internacionalismu.“

„A opět: není vůbec rozhodující, bude-li psána tou či onou formou: jak to již nesčetněkrát řekli naši představitelé, a naposled s. G. Bareš na aktivu spisovatelů-komunistů: ‚Ať píše zatím každý, jak mu zobák narost. Ať je však jen skutečným, uvědomělým socialistou!‘“⁴⁷⁹

Změny se mají týkat, opět v duchu Freyova *Boje o pohádku*, i pohádky literární. Snaha vymýtiti ji z četby dětí však nepřeváží. Nejčastěji je podporován „správný“ výběr textů. Přestává být ovšem důležitá třeba Freyem tolik skloňovaná otázka drastických motivů, dokonce je většinou přijímána i pohádková stylizace reality – výběr má být opět prováděn předně se zřetelem k požadavkům komunistické společnosti. Je dobré upřednostňovat látky s lidovými hrdiny bojujícími proti boháčům⁴⁸⁰, či překonávajícími je svou chytrostí a schopnostmi:

„Nového způsobu řešení si vyžádá například i otázka moderní pohádky. Z lidových pohádek a z děl klasických vypravěčů-pohádkářů (Erbena, Němcové) bude třeba pořídit výběry z hlediska potřeb výchovy mládeže. Úkolem bude vybrat především ty lidové a klasické pohádky, v nichž se nějak obráží někdejší

479 KRYŠTOFEK, O. Na prahu pětiletky. Tvorba pro mládež – úkoly a výhledy. *Štěpnice*, 1948/1949, roč. 2, č. 2/3, s. 17–21. (Citují včetně původní chyby ve slově *koncedovat* a špatné syntaktické vazby ve větě začínající slovy „*To znamená díla*“.)

480 Tento požadavek – snad proto, že lidová pohádka ve svém bohatství nabízí dosti širokou škálu prostých hrdinů – přežil celou komunistickou éru a jeho pozůstatky se projevují dodneška, vžil se natolik, že vnímateli přestaly být texty, které mu odpovídají, pocítovány jako ideologicky poznamenané – přesto je dobré si uvědomit, že pohádky splňující představu hloupých, neschopných, směšných či zlých králů, princezen či princů procentuálně výrazně převažují například v televizní či filmové produkci předlistopadových let (v rozporu s procentuálním zastoupením těchto motivů v naší pohádce literární), škálu postav degradujících šlechtu pak hojně využívají rovněž pohádky autorské (jak knižní, tak filmové).

skutečný život, práce, přání a tužby našeho lidu a které jsou odrazem třídního napětí ve feudální společnosti.“⁴⁸¹

Nevzdá-li se pak vychovatel zcela pohádek na první pohled nespadajících do této kategorie, mají se mu stát podkladem pro správné poučení dětí, bez tohoto poučení nejsou vhodné:

„[...] A slabiny pohádek? Nemělo by smyslu si je zakrývat. Ale je možno je pochopit a přejít je. My se hlásíme k dědictví pohádek. Ale převzít toto dědictví, to znamená převzít to, co je v něm velké, krásné a silné, a vypořádat se s tím, co je scestné, nepravdivé a slabé.

My tedy budeme používat pohádek při výchově. Ale musíme je umět komentovat.“⁴⁸²

Sám **Jaroslav Frey** se pokusil, jak ostatně slíbil v závěru své studie *Boj o pohádku*, po druhé světové válce vytvořit texty splňující teoreticky proklamovaný ideál. Tak vznikly už před Únorem *Ruské a české pohádky*⁴⁸³, na něž přímo navazuje poúnorová *Pohádka o dvou bratřích*⁴⁸⁴ – dvojice

481 ŠLAJER, J. Citovaná stať, s. 53.

482 NEUMANN, S. Přijmeme a obohatíme dědictví našich klasických pohádek. *Štěpnice*, 1949/50, roč. 3, č. 2, s. 44. K tomu viz také týž: Ještě k otázce pohádek. *Štěpnice*, 1949/50, roč. 3, č. 6, s. 167–169.

483 FREY, J. *Ruské a české pohádky*. Praha: Josef Hokr, 1946. (Vyšlo jako 15. svazek edice Knížky kouzelného zrcadla.)

V *Ruských a českých pohádkách* shromáždil Frey texty původu čečenského, gruzínského, chivinského, ruského (zde zpracoval motiv lidový a pohádku L. N. Tolstého), uzbekého, svanského a kazašského (všechny přitom chápe jako ruské!). Doplnil je pouze dvěma, podle jeho vlastních slov až později přidanými pohádkami českými: jednou z pera Václava Kosmáka – původně vyšla pod názvem Pohádka o krajíčku chleba –, druhou od Boženy Němcové – zde zvolil autorčinu Chytrou horákyň. Se všemi předlohami, ať už lidovými, nebo převzatými od klasických autorů, pracoval dosti volně. Chytrou horákyň například kombinoval s motivy pocházejícími z ruské varianty obdobné lidové pohádky (přesto v obsahu i přímo textu pod názvem uvádí jako autorku Němcovou; o úpravách se čtenář dozví pouze v ediční poznámce, ač poznámce nic nezastírající a poměrně obsáhlé) a nazval ji Chytrou nejspíše žádné čáry. Stejně opravoval Tolstého i Kosmáka. Podle vlastních slov měl na zřeteli dětské záliby, oživení zájmu o pohádku u dítěte a přístupnost textů – tedy jejich snadné pochopení dětským recipientem. Jaroslav Frey vybíral ty pohádky, které odpovídaly jeho teoretickým náhledům na žánr (a upravoval je rovněž k obrazu svých názorů). Většina z nich je tedy také proto novelistická či s velmi oslabeným kouzelným prvkem, jsou vesměs o prostých chytrých lidech. Freyova stylistická těžkopádnost, zvláště patrná například v porovnání s originálem Chytré horákyň, je poněkud zmírněna díky tomu, že text knihy přehlédli (a dokonce na něm místy mírně autorsky spolupracovali) Jaroslav Kunc, Marie Majerová a dokonce František Hrubín. (K tomu viz Freyovu Ediční poznámku, s. 108–110 komentované knihy.) Freyovy *Ruské a české pohádky* pochválil N. Černý v *Komenském* (1946/47, roč. 71, č. 6, s. 284–285).

Ve stejném duchu práce s předlohami, jaký představují *Ruské a české pohádky*, vznikla též pozdější útlá knížka *Pohádka o dvou bratřích*. Zde autor volně zpracoval (ještě volněji než v případě *Ruských a českých pohádek*), po svém a podle své teorie o podobě a funkčnosti pohádky, do dvou tematicky spřízněných příběhů folklorní motivy ruské v první a český námět v druhém případě.

484 FREY, J. *Pohádka o dvou bratřích*. Praha: SNDK, 1951.

příběhů o lenosti⁴⁸⁵, a hlavně *Co bylo a co bude*⁴⁸⁶. *Ruské a české pohádky* i *Co bylo a co bude* chápal Frey jako praktické pokračování svého *Boje o pohádku*, *Co bylo a co bude* jako jakési jeho vyvrcholení. Za východisko cyklu víceméně autorských pohádek na lidové motivy⁴⁸⁷ (spojených postavou hlavního hrdiny) Freyovi posloužily náměty z pohádek ruských, ale rovněž pohádek dalších národů tehdejšího Sovětského svazu – ázerbajdžánských, arménských či tatarských. Věren svým teoriím vybíral výchozí látky, v případě *Co bylo a co bude* pak už s nezastíraným zaměřením na třídní náměty, které svým podáním a modernizačními úpravami ještě vyostřil⁴⁸⁸. Vedle třídního boje vedeného proti bohatým utiskovatelům (nejprve víceméně v duchu pohádkových chytráků, ale postupně uvědomělejšího a uvědomělejšího) nesmí chybět ani proticírkevní a protináboženská nota⁴⁸⁹ a v opozici k nim stojící glorifikace lidového revolučního vůdce a budovatele (venkovského kováře Azize, jenž s pomocí vůdce a obyvatel pokrokové a šťastné země Leninie vede svůj lid k lepší budoucnosti) a především úspěchů „nové společnosti“ – představované zde průhlednou alegorií Sovětského svazu – a chvály jejího vůdce v závěrečném textu *Co bude za pět let*:

„Viděl Aziz, že cizinec mluvil pravdu, poznával, že opravdu je na světě Leninie. Šel kolem polí a všechno bylo tak, jak cizí člověk vyprávěl. Všude široká, široká pole, nedohlédneš jich do dálky, obilí se vlní ve větru a každé stéblo nese deset bohatých klasů.

Kráčel dále, až vešel do velikého bílého dvora. Prošel vraty a prosil, aby mu ukázali cestu, kterou má jít k Stalinovi.

Když lidé uslyšeli, že Aziz jde k Stalinovi, zaradovali se. Hned ho bohatě pohostili a nabízeli se, že ho zavezou do města, v němž žije. Avšak Aziz poděkoval, neboť chtěl jít Leninii a poznat dobře její život. Rozloučili se tedy s ním, podarovali ho na cestu, ukázali kudy jít a poprosili ho:

485 Recenzenty *Komenského* byla tato kniha shledána jako nedostatečně výchovná, neboť líní bratři jsou k práci donuceni a nepracují z vlastního nadšení – viz Kž – HF: Jaroslav Frey: Pohádka o dvou bratřích. *Komenský*, 1951/52, roč. 76, č. 5, s. 318–319.

486 FREY, J. *Co bylo a co bude*. Praha: Svět sovětů, 1949.

487 „[...] Myslím, že nejlépe bych vyjádřil vztah své knihy *Co bylo a co bude* k původním podnětům stylizací „ohlasy sovětských pohádek“, ač velmi často by bylo ještě přiléhavějším vystižením tohoto vztahu označení „umělé pohádky“,“ napsal Frey v doslovu (s. 60).

488 Srov. FREY, J. *Co bylo a co bude*, doslov autora, s. 59. Na autorem psané přední záložce pak stojí: „Tak líčí tato kniha obraz dvou světů, starého a nového, toho, který byl, i jiného, který bude. V jejím vyprávění není dáblů, čarodějnic ani lidožroutů, avšak velkostatkáři a velkokupci si svou krutostí nijak nezadají proti těmto pohádkovým netvorům. A není tu také pohádkových princů ani líbivě krásných nečinných princezen, není tu také pokladů, zlatých, stříbrných nebo diamantových. Místo královských princů líčí kniha život vesnického kováře, který nejde do světa hledat poklady, nýbrž jde do země za horami, aby odtud přinesl novou pšenici, aby odtud přinesl nový život, aby poznal zemi, kde není chudých ani bohatých, kde všichni pracují a všichni jsou šťastni. Vesnický kovář, učitel pracujícího lidu, jde tedy do kraje za horami, nalézá, co hledal, mluví s tím, kdo stojí v čele budování nového světa, a vrací se, aby ve své zemi dal základ novému životu.“

489 Viz pohádku Mulla Hadži Ibrahim v *Co bylo a co bude*, s. 13–16.

„Až přijdeš k Stalinovi, pozdrav ho od nás, odevzdej mu naše dary a řekni, jak ho máme rádi.“

Pak naložili na vozy bohaté dary pro Stalina a poručili kočím, aby jeli stále za Azizem.

A tak kráček Aziz vpředu, pozoroval zemi i její lid a za ním se táhla dlouhá řada vozů. Šel od vesnice k vesnici, od města k městu, od továrny k továrně, všude ho vítali, všude ho prosili, aby donesl Stalinovi jejich pozdravy, všude nakládali plné vozy darů.“⁴⁹⁰

Stalin sám pak nabývá myticko-pohádkového rozměru:

„Vykonal jsi dalekou cestu,“ řekl Stalin, „přivezl jsi mi mnoho darů i mnoho pozdravů mi vzkazuješ a také tvé vyprávění mne velmi zajímalo. Chtěl bych tě nyní odměnit, řekni proto, jaké máš přání, a bude ti splněno.“

„Přijel jsem,“ odpověděl Aziz, „abych své zemi přinesl z Leninie pšenici, která má deset klasů na jednom stéble. Daruj mi tuto pšenici pro mou zemi.“

Poručil Stalin, aby naložili pšenici vrchovatě všechny vozy, s kterými Aziz přijel, a na rozloučenou řekl:

„Viděl jsi, jak žije a pracuje Leninie. Nyní se vrať do vlasti a nauč svůj lid novému životu, leninskému životu.“⁴⁹¹

V duchu vlastních požadavků na naprostou srozumitelnost a výchovné působení neopomenul Frey v závěru poslední pohádky přidat přímé poučení⁴⁹², a to dokonce formou citace Lenina:

„Splnil jsem svůj slib,“ řekl, „naučil jsem lid své země novému životu, leninskému životu, a to, co jsme chtěli vykonat za pět let, udělali jsme již nyní za čtyři roky. Řekni mi tedy, co je třeba ještě učinit. Řekni, jaký úkol máme nyní splnit.“

Usmál se Stalin, pohleděl Azizovi hluboko do očí a řekl:

„Ptali se kdysi lidé Lenina, co je třeba učinit především. Odpověděl jim Lenin: Učit se, učit se, učit se! Jdi tedy do své země a splň Leninův příkaz.“⁴⁹³

Jaroslav Frey poněkud sebevědomě označil svou knihu socialisticko-realistických pohádek za knihu s námětem, který je „jistě odvážný a nový, neboť je to první stalinský námět v naší literatuře“.⁴⁹⁴

Štěpnice⁴⁹⁵ na ni uveřejnila velmi pochvalnou recenzi, označujíc ji za „velký přínos naší literatury pro mládež“, kvituje s povděkem především politickou angažovanost textů⁴⁹⁶, jedinou výtkou zůstalo, že o novém světě vyprá-

490 FREY, J. *Co bylo a co bude*. Co bude za pět let, s. 53–54.

491 Tamtéž, s. 56.

492 Není nezajímavá – a v textech obdobného typu ani zcela ojedinělá – jeho poněkud biblická, v tomto případě novozákonní, dikce.

493 Co bude za pět let, s. 57.

494 Viz záložku knihy.

495 Rkp. Jaroslav Frey: *Co bylo a co bude*. *Štěpnice*, 1949/50, roč. 3, č. 10, s. 309–310. (Jde nepochybně o příklad naprostého selhávání umělecké kritiky po únoru 1948.)

496 *„Tématem těchto příběhů je třídní boj; Frey jej hodnotí a chápe z hlediska dialektického materialismu. Postavy pohádek, tj. utlačovaní a jejich vykořisťovatelé, postavy z lidu a postavy dělnických vůdců jsou typickými postavami třídního boje a autor je vykresluje v situacích typických pro třídní boj. Jen způsob jednotlivých řešení je místy pohádkový [...]. V těchto pohádkách autor jasně, bez alegorií vypravuje dětem o starém světě, o světě, který byl, a o novém, který*

ví pouze jediná, závěrečná pohádka souboru. Připomíná velké možnosti využití knihy, určené autorem pro děti od sedmi do desíti let, ve výchově. Opomíjí její velké nedostatky umělecké. Freyovu knihu lze totiž mezi umělecké texty zařadit jen stěží. Absence jakékoli osobitosti, schopnosti ozvláštňení či poezie je nahrazována ideologií podávanou formou pohádky (příčemž přinejmenším u posledního textu je žánrová příslušnost sporná) a řemeslným, místy těžkopádným vypravěčským stylem. Chápeme-li ji jako praktické završení Freyova *Boje o pohádku*, stává se nám jasným důkazem o scestnosti většiny jeho teorií – a to dokonce i tehdy, odmyslíme-li se od ideového obsahu *Co bylo a co bude*. Z hlediska dětského čtenáře a uspokojení jeho čtenářských potřeb pak ne na posledním místě stojí skutečnost, že mu Frey předkládá texty značně nezáživné, bez schopnosti zaujmout, rozumářsky okleštěné a postrádající epickou hloubku.

O autorskou, tentokrát na lidových látkách téměř nezávislou, socialistickorealistickou pohádku pro děti se pokusil rovněž **Pavel Kohout** knížkou *O černém a bílém*⁴⁹⁷. Šestice „nových“ pohádek se tematicky zaměřuje na různé politicky aktuální problémy doby, jak je pro svou ideologickou propagandu využívalo stranické vedení a vláda, a to problémy domácí i zahraniční – úvodní, titulní, pohádka seznamuje čtenáře s rasovým a sociálním problémem v USA, další pojednává o kolaboraci, kolektivizaci, šmelinářství, po ní následuje literární návrat ke španělské občanské válce (přirozeně výrazně protifrankovský), ve vyprávění o pionýrském šátku se Kohout vrací do historie dělnických bojů a následuje velkolepé líčení revoluce v SSSR a Velké vlastenecké války včetně dobytí Berlína a osvobození Prahy Rudou armádou, aby se celý cyklus posléze uzavřel oslavou komunistického budovatelství a Klementa Gottwalda. Tato angažovaná témata jsou zpracována výrazně á la teze, neobejdou se bez výslovnosti, vysvětlování a poučování během celého textu, na závěr pak Kohout nejednou zařadil dokonce rozsáhlejší explicitně výchovnou pasáž, která má za úkol doplnit, shrnout a zdůraznit teze, kvůli nimž byl příběh vyprávěn:

„Moji drazí soudruzi pionýři!

A vy, chlapci, a vy, děvčata, kteří se pionýry stáváte a stanete!

[...]

Je málo pionýrských šátků, které zbarvila krev soudruhů, ale všechny jsou rudé. Je každý z nich cípkem dělnických praporů, pod nimiž tito soudruzi pro vás a pro vaše štěstí umírali. Budte hrdí na to, že je smíte nosit. V nich je povinnost nezradit odkaz padlých. V nich je právo prožít veliký a slavný život.

---

bude. Jednotlivé pohádky jsou ucelenými příběhy se sociálními náměty. Z hlediska socialismu odhalují minulost i přítomnost.“ (Tamtéž, s. 310.)

497 KOHOUT, P. *O černém a bílém*. Praha: SNDK, 1950.

Moji drazí soudruzi pionýři!

A vy, chlapci, a vy, děvčata, kteří vstupujete a vstoupíte do pionýrských řad!

Musíte být moudří a silní, musíte umět milovat pravdu a nenávidět její nepřátele, abyste se stali skutečnou směnou československého pracujícího lidu.

*Ať vás poznáváme nejenom podle rudých šátků, ale podle srdcí čistých, statečných a spravedlivých!*⁴⁹⁸

Prioritní je zde správná ideologická výchova dětského čtenáře, jeho politické uvědomění, jimž je podřízeno vše ostatní. Pavel Kohout, jako další autoři podobných textů, zde v úsilí o novou pohádku dělá výrazný krok zpět, navraceje literaturu pro děti k pouhé služební funkci.

To má ovšem své literární důsledky. Kohoutovy texty ze souboru *O černém a bílém* – ačkoli se vnějškově tváří jako pohádky a byly tak i prezentovány – mají se skutečnou pohádkou poměrně málo společného (a poněvadž to byl pokus o pohádku autorskou, co nejméně závislou na motivice nebo postupech pohádky lidové, je tato žánrová nejasnost výraznější než třeba u většiny textů Freyových). Tendují poněkud k povídce, nejpriléhavějším označením by však pro ně mohlo často být agitační vypravování nebo beletrizovaná agitka, a to marxisticko-leninská. K pohádce odkazují hlavně některé dílčí – a z hlediska autorského záměru nepříliš podstatné – prvky. Tak například z žánrového hlediska poněkud sporný, ale v autorské pohádce často využívaný motiv snu, v jehož rámci se dějí „pohádkové“ věci (dva chlapci si vymění tváře, oživne pionýrský šátek), parafráze na postavu hloupého Honzy, trojí opakování nebo snad na první pohled poněkud překvapivé využití Klementa Gottwalda v roli pohádkového dědečka⁴⁹⁹ rozprávějícího u cesty s mladíky odcházejícími do světa apod.

„Šel po polích, kde se v slunci třpytilo mladé obilí. Široko daleko byl mír a všechno kvetlo. Zastrčil dýmku do kapsy, zhluboka vdechoval vonící vzduch a pobroukával si slováckou písničku. Chvílemi se zastavoval, rozemnul v dlani klas a prohlížel zlatá zrnka. Viděl, že bude dobrá úroda, a byl rád. A jak tak pomalu šel, přišel k lesu a v jeho stínu spatřil čtyři chlapce. Hned věděl, kolik uhodilo, a zamířil přímo k nim.

Vstali a pozdravili, protože věděli, co se patří. Potom se sesedli a udělali mu místo, ačkoli mechu bylo kolem plno. Chvíli mlčeli a dívali se do kraje. Potom si soudruh Gottwald vytáhl dýmku, nasypal do ní tabák, přimáčkl prstem a chtěl si zapálit. Nechtěla hořet.

498 KOHOUT, P. *O černém a bílém*. O pionýrském šátku, který plakal, s. 96–97.

499 Gottwald se v závěrečné pohádce O čtyřech chlapcích a soudruhu Gottwaldovi stává skutečně pohádkovou postavou, která kromě charakteristik kouzelného dědečka zbaveného kouzel nabývá rovněž rysů moudrého a laskavého pohádkového krále. Snaha o takovéto zapojení komunistických velikánů do pohádky nebyla pouze výsadou Kohoutovou (stačí vzpomenout na Freye), měla směřovat k jejich glorifikaci až mytizaci, z časového odstupu působí výsledek kuriózně a směšně.

„Půjčte mi to,“ řekl v tu chvíli chlapec, který dosud vážně seděl a vypadal zamýšleně. „Kdybyste mi to půjčil, já bych vám to spravil.“⁵⁰⁰

Je však zřejmé, že v jednom z čísel souboru se Kohoutovi podařilo dospět nejbliž z našich autorů socialistickorealistickeých pohádek ke splnění požadavku na vytvoření nového, tedy socialistického či spíše komunistického, pohádkového mýtu, po němž volal například Maršak ve své stati, již v českém překladu otiskla Štěpnice:

*„Rozumí se, že budeme pozorně číst i studovat lidový epos, starou pohádku, legendu, bylinu. **Ale přišel čas nové pohádky, která musí být vytvořena.** Vždyť i v těch nejprozaičtějších dokumentech našich dní, v stenografických zprávách, denících i cestopisných zápisech se objevují obrysy nového eposu, epická úcta k dnešní době i k vlastní práci, epický vývoj událostí i charakterů.*

V naší zemi a v našich dnech může vzniknouti ne „Kniha divů“, ale opravdová pohádka, protože u nás začali lidé závodit s časem, zřizují cesty v místech, kam nevkočila lidská noha, a hlavně proto, že si uvědomili oprávněnost svých skutků. Tato oprávněnost jim dovoluje dělat veliké morální závěry, kteréžto právo už dávno nemají na Západě. A bez těchto závěrů je možná jenom stylizace nebo žertovná parodie pohádky.“⁵⁰¹

Překročit hranici a vytvořit skutečně plnohodnotnou pohádku-mýtus podle ideologie komunistického světa se Kohoutovi nepodařilo, ale v textu O srdci uralského chlapce se k tomu přiblížil. Mimo jiné ovšem tím, že plně využil mýtotvorných prvků a formálních postupů (užívá mírně archaizovaného slohu, občas prózu rytmitizuje) načerpaných z ruského folkloru, zvláště z bylin a pohádek. Při mytizaci Stalina, ba více, při jeho zbožštění sáhl dokonce (snad podvědomě) po Starém zákoně.⁵⁰²

„Ale tu zazněl zemi hlas Stalinův:

„Ivane, synu můj, slyšíš mě?“

Ivan se právě chystal vylít rozžhavenou ocel do formy, aby vytvořil nové pluhy. Uslyšel hlas a zavolal:

500 KOHOUT, P. *O černém a bílém*. O čtyřech chlapcích a soudruhu Gottwaldovi, s. 127.

501 MARŠAK, S. *O pohádce staré i nové*. Štěpnice, 1948/49, roč. 2, č. 10, s. 156.

502 Paradoxně se jedna z umělecky nejzdařilejších, a ideologicky nejangažovanějších socialistickorealistickeých knih pro děti dočkala negativní kritiky, a to právě především pro svou tendenci k mytologickému a symbolickému přesahu některých textů: „*Kategoricky zamítneme ve jménu výchovy k čínorodému realismu každý únik do mystiky a k pohodlnému zásahu „vyšších mocností“, kouzel a zázraků. A tu se dopustil autor několika těžkých hříchů. Přístupně a působivě vypravuje např. v povídce „O srdci uralského chlapce“ o bojích uralského lidu proti vykořisťovatelům a nacistům, ale proč najednou ten nápad s přísadou živého srdce do oceli, aby byla ještě tvrdší? Nemá tato fantazie nebezpečně blízko k buržoazní mytologii a mysticismu s jeho záměrným narkotizujícím účinkem? [...] Je to marxistické chápání světa – a cesta k němu? Za vhodné nepokládáme ani líčení, že prezident Gottwald chodí jako svatý z legend po vlastech českých a těší zarmoucené. Chodil tak po polích a hledal čtyři potřeštěné chlapce, kteří chtěli k cirkusu... takhle si přece mládež prezidentskou funkci představovat nesmí.“ (F. V.: Pavel Kohout: *O černém a bílém*. *Komenský*, 1950/51, roč. 75, č. 10, s. 587–588; citace ze s. 588.)*

*„Tu jsem a slyším, soudruhu Staline!“*⁵⁰³

Toto zbožštění ještě podporuje pojetí hlavní záporné postavy, Hitlera, který naopak nabývá rysů démonických a v závěru ho pohltí země.

Kohout vytvořil snahou o zobecnění a symboliku patetický, ideologicky plochý a mnohde umělecky nevydařený, ale místy působivý obraz ideálu komunistického bohatýra.

Celkově však kniha představuje ukázkou zjednodušeného uvažování, povrchního a nejasněného přístupu k pohádce a stejně jako další svazky příbuzných textů trpí malou uměleckostí⁵⁰⁴ (ačkoli Kohout ani zde nedokázal zcela popřít svůj talent) a malou osobitostí. Výslovnost sdělení je podporována viditelným usilováním o co největší lidovost⁵⁰⁵, výrazným příkladem této snahy je pojetí Gottwalda v závěrečné pohádce. Kohoutovi se přesto nepodařilo vytvořit texty skutečně lidové ve významu snadno přístupné nebo čtivé, jsou totiž nudné, rozvleklé a epičnost výrazně zaostává za explicitní agitací.

Kromě zřídkakdy vládnutého patosu se Kohout nevyhnul ani banálnímu sentimentu, obojí pak je opět služebně podřízeno výchově čtenáře ke „správnému“ myšlení a také – ne na posledním místě – k vyvolávání třídní nenávisti a nesmiřitelnosti.

Zvířecí pohádková alegorie **T. Svatopluka**⁵⁰⁶ *O statečném Ušákově*⁵⁰⁷ vznikla částečně už za okupace a setkáme se v ní s ozvuky protifašistického odboje, hlavním tématem ovšem zůstává revoluční boj, ačkoli vedený partyzánskými prostředky. V příběhu hrdinného zajíce, který zvedne zápas proti myslivcům a jejich přísluhovačům, máme před sebou obraz socialistické revoluce v hávu zvířecí pohádky. Text si bere za cíl pomoci průhledné alegorie vylíčit všechny příčiny revoluce (nevyhýbá se ani drastickým motivům), její průběh s nejrůznějšími typickými zápletkami (získáváním zbraní, špionáží na obou stranách, zradou, postupným uvědoměním se některých postav, řešením otázky postavení a místa ženy v revoluci atd.) a pochopitelně vrcholí vítězstvím a pohledem do šťastné, ideální budoucnosti.

Autor nevyužil zvláštností různých zvířecích druhů, nevytvořil na jejich základě nějakou typologii, v detailech rezignoval na přírodní logiku

503 KOHOUT, P. *O černém a bílém*. O srdci uralského chlapce, s. 109. (Srov. *Bible*, Starý zákon, První kniha Samuelova, kpt. 3.)

504 *O černém a bílém* může být rovněž důkazem, že s propadem umělecké úrovně textů šel v socialistickém realismu nejednou ruku v ruce umělecký propad ilustračního doprovodu (zde byly dětem nabídnuty výrazně podprůměrné, zato „pokrokové“ ilustrace Theodora Rotrekla).

505 Ta se projevuje dokonce i v pravopise, jména cizího původu jsou vždy psána foneticky – Džek, Džim, Konšita aj.

506 Vlastním jménem Svatopluka Turka.

507 T. SVATOPLUK. *O statečném Ušákově*. Ostrava: Úder, b. d. [1949].

– k zaječím bojovníkům brojícím proti těm, kdo je loví a vůbec kdo jedí maso, přibývají během doby také masožravá zvířata a stávají se vegetariány atd.

Dětskému čtenáři se příliš nepřiblížil ani formálně: úmyslně „trhaný“ způsob vyjádření (převaha krátkých souvětí, bezespoječných souvětí souřadných, jednoduchých vět, zámlk, doplněných vysokou frekvencí citoslovcí, to, že text není členěn na kapitoly v pravém slova smyslu, apod.) nekoresponduje se schopnostmi a čtenářskou zkušeností menších dětí (k nimž naopak směřuje primitivita a výslovnost příběhu vyjádřeného navíc ve tvaru zvířecí pohádky). Výrazně je především na formální stránce zřejmá inspirace ruským pohádkovým folklorem (tento „ruský prvek“ není pro socialistickorealisticou pohádku ničím neobvyklým, Frey, jak výše zmíněno, čerpá z ruského lidového pohádkářství přímo motivicky, formální přibližování najdeme třeba také v Kohoutově *O černém a bílém* atd.).

Navíc postrádá rozsáhlý, dvousetstránkový text, složený víceméně z epizod, spád a působí značně rozvlekle. Oživení nebylo dosaženo ani snahou odlehčovat a zlidovět příběh humornými historkami (také milostná zápletky se mívají účinkem, odkazuje navíc výrazně k pokleslé části proletářské literatury), mnohé postřehy, odrazy reality mohou být srozumitelné teprve dospělým – ale rozhodně se T. Svatoplukovi takto nepodařilo vytvořit dílo mezigenerační. Jak je u pohádek tohoto období (a tohoto typu) běžné, trpí i *Statečný Ušák* mnohde plakátovým patosem, míseným občas se sentimentem, a agitační přímočarostí, laciností a neobjevností motivů a některých vyjádření, nadužíváním a banalizací velkých slov.

„A žádný zajíc na smetaně, ani na černo se švestkami a rozinkami, nic takového. Dobře, blaze, přeblyze se bude žít a basta. To je náš úkol. A za tím jdeme.

Hned po tanci se do práce loučili. Ušla tetka šla do světa ušáky verbovat. Po řadě se se všemi loučila – ,no, nic se nedá dělat, půjdu‘, jen nějaká slza se jí chvěla na řasách.

„Kdoví, vrátím-li se. Ale nic se nedá dělat, půjdu. Ráda. Je to můj úkol. Povinnost. Každý máme svůj cíl. Jen tu, děti, buďte pěkně svorní a jako ocel, ta do modra kalená, a ohniví do všeho buďte jako ty bleskovice. Ráz na ráz. Sbohem a na shledanou.“⁵⁰⁸

Je zde ovšem zřetelná autorská zkušenost, jistá míra originality i schopnost nakládat s jazykem a zvláště v porovnání např. s Freyem vystává na povrch skutečnost, že *Statečný Ušák* patří spíše k tomu lepšímu, co v rámci socialistickorealisticé pohádky u nás vzniklo.

Vedle Freye, Kohouta nebo T. Svatopluka se o „novou“ socialistickorealisticou pohádku pokusila řada dalších autorů, například i Ondřej

---

508 T. SVATOPLUK. *O statečném Ušákovi*, s. 65.

Sekora, jehož „angažované“ knihy pro děti jsou však v porovnání s trojicí výše podrobněji rozebraných děl politické méně – a s pohádkou také jako drobné naučné příběhy s lehce agitačním nábojem nemají příliš společného.

Jisté však zůstává, že pokus o stvoření pohádky věrné raně pouňorovým požadavkům se přes všechny upřímné či konjunkturální snahy autorů i kritiky, přes všechny proklamace nezdařil, ba zcela ztroskotal. Zbývá otázka, proč tomu tak bylo.

Prvním důvodem je bezesporu špatná umělecká kvalita textů tohoto okruhu, podprůměrná i u autorů, jimž bezesporu nelze upřít literární schopnosti.

Ačkoli ovšem byla nejednou prosazována teze o podřízenosti estetické funkce funkci výchovně-politické (a tak vlastně propagován krok zpět), už hned po Únoru se ozývaly hlasy významnějších literárních kritiků a teoretiků, kteří se snažili pohlédnout na danou problematiku méně zjednodušeně⁵⁰⁹, často se při tom zaštiťují názory sovětských literárních vědců či literátů nebo názory autorů z jiných států socialistického bloku. (Například *Štěpnice* se je tu a tam pokoušela přinášet.) Autoři i teoretici se tedy mohli opírat rovněž o názory nahlížené sice z „ideologicky správného“ úhlu, ale literárněvědně ne nepodnětné a nepodceňující ani umělecké hodnoty textů pro děti, včetně pohádek.

V tomto směru lze říci, že úsilí o „novou, socialistickou“ pohádku mělo nejednou lepší teoretické zázemí než praktické výsledky.

„*K tomu, aby napsali dokonalou pohádku, nedostává se spisovatelům ani filozofické hloubky, ani dovednosti. Nedostává se kultury. A jen paměť vede k prošlapaným cestám předrevoluční pohádky – k bledé symbolice nebo k parodii,*“⁵¹⁰ tvrdil přílehlavě Maršak ve stati, otištěné *Štěpnici*, o socialistickorealisticke pohádce sovětské, totéž platilo o naší. Přesto jde snad stále o vysvětlení příliš jednoduché.

Nezdařilo-li se vytvořit hodnotné dílo podle nových požadavků autorům typu Jaroslava Freye, tedy spisovatelům umělecky druhořadým, není se tomu proč divit ani tehdy, když byly jejich texty psány z upřímn-

---

509 To ovšem neznamená, že nenajdeme příklady, kdy i z úst či pera významných předúnorových teoretiků dětské literatury zaznívají překvapivá slova či hodnocení. Tak třeba František Holešovský, pod zkratkou F. H. ve *Štěpnici* (1949/50, roč. 3, č. 9, s. 286–287) v recenzi na Sekorovo leporelo pro nejmenší *Pohádka o stromech a větru* (což je naučný textík zaměřený na význam stromů v krajině předně pro dostatek vody), v recenzi na tuto, podle Holešovského „knížku-agitku“ nalézá hlavní chybu v tom, že v útlém leporelu „*postrádáme věc nejdůležitější: zmínku o stádiu přelomu, přechodu ze společenské soustavy, která takovéto ‚hospodaření‘ připouštěla a opravňovala, do společnosti, která plánuje, buduje a staví. Postrádáme tu zdůraznění významu února 1948, kdy se lid chopil moci ve státě a kdy mohl za vedení komunistické strany a Klementa Gottwalda začít hospodařit ku prospěchu všech*“.

510 MARŠAK, S. Citovaná stať, s. 157.

ného přesvědčení o kvalitách komunistické ideologie, natož tehdy, když byly pouze výsledkem politického kalkulu.

Ale na Kohoutově příkladu vidíme, že kvalitní socialistickorealistic-kou pohádku, která by mohla být jen skrovně konkurovat třeba pohádce lidové, respektive jejím literárním adaptacím nebo mnohým pohádkám autorským, pohádku skutečně působivou nedokázali vytvořit ani ti spisovatelé, kteří k tomu měli všechny předpoklady – upřímnost přesvědčení i umělecký talent.

Ona upřímnost politického či v jiných dobách třeba náboženského⁵¹¹ přesvědčení je přitom při tvorbě pohádky velice důležitá. Má-li totiž pohádka nést obecné poselství, musí být toto poselství jejím tvůrcem vnitřně přijato, opravdově prožito, a posléze přetaveno podobným způsobem (a rovněž do zkratky specifického druhu), jako je tomu u poezie. S využitím fantazie, schopnosti zobrazit podstatné, a přitom nepodcenit nutný detail, umělecky.

Zároveň však platí – a to je možná odpověď na otázku, proč se hodnotná socialistickorealistic-ká pohádka nakonec, a nejen u nás, nezrodila –, že pohádku ničí jakákoli nesvoboda. Ničí ji jakékoli služebníckování, požadavky trhu počínaje, ideologií konče. Skutečná pohádka je od své podstaty svobodná. Přílišná ideologicky podmíněná autocenzura i u těch nejpřesvědčenějších a zároveň umělecky schopných autorů (názor na to, co má být řečeno a jak, aby to bylo dostatečně srozumitelné, „lidové“ a komunistické, aby nebylo opomenuto vyzdvižení toho či onoho – často přitom mimoděk opomíjející dětského čtenáře a jeho potřeby⁵¹²) – zabíjela pohádku už v jejím zárodku. Nedovolovala jí přerůst v obecné poselství, a činila z ní bezzubou, dnes mnohde směšnou, pologitačnou, žánrově stěží zařaditelnou prózu.

---

⁵¹¹ Vzpomeňme při této příležitosti, jak hlubokou stopu zanechalo v české lidové pohádce baroko.

⁵¹² Podobně jako v jiných žánrech literatury pro děti a mládež autorská pohádka čtyřicátých let ne vždy bere dostatečně v potaz dětský aspekt (tedy jeden z konstitutivních prvků literatury pro děti a mládež). Vznikají tak texty, v nichž se aspekt dospělý prosazuje na úkor dětského vnímání světa. Nejvýraznější je tato skutečnost asi právě v případě pohádek socialistickorealistic-kých. Tímto způsobem však nejsou poznačena pouze díla nesoucí výrazný punc dožívajících utilitaristic-kých, výchovnost upřednostňujících tendencí. Nedostatečné vědomí důležitosti dětského aspektu v literatuře pro děti je někdy v různé míře patrné i v dílech umělecky kvalitních a vývojově v mnohém přínosných (například u Johna, Bochořáka, Kubína, Bednáře aj., viz výše) a je také důvodem více či méně nejasného čtenářského určení jejich textů (ostatně pro čtyřicátá léta vedle žánrového mísení úkazu dosti typického). Zbývá však otázka (již je možno zodpovědět pouze případ od případu), nakolik tento prohřešek proti specifčnosti dětské literatury poškodil celkovou hodnotu jednotlivých textů a zda se tak stalo vůbec.